

URSULA K. LE GUIN

Neeuklidski
pogled:
Kalifornija kao
hladno mjesto
za život

URSULA K. LE GUIN

Neeuklidski pogled: Kalifornija kao hladno
mjesto za život

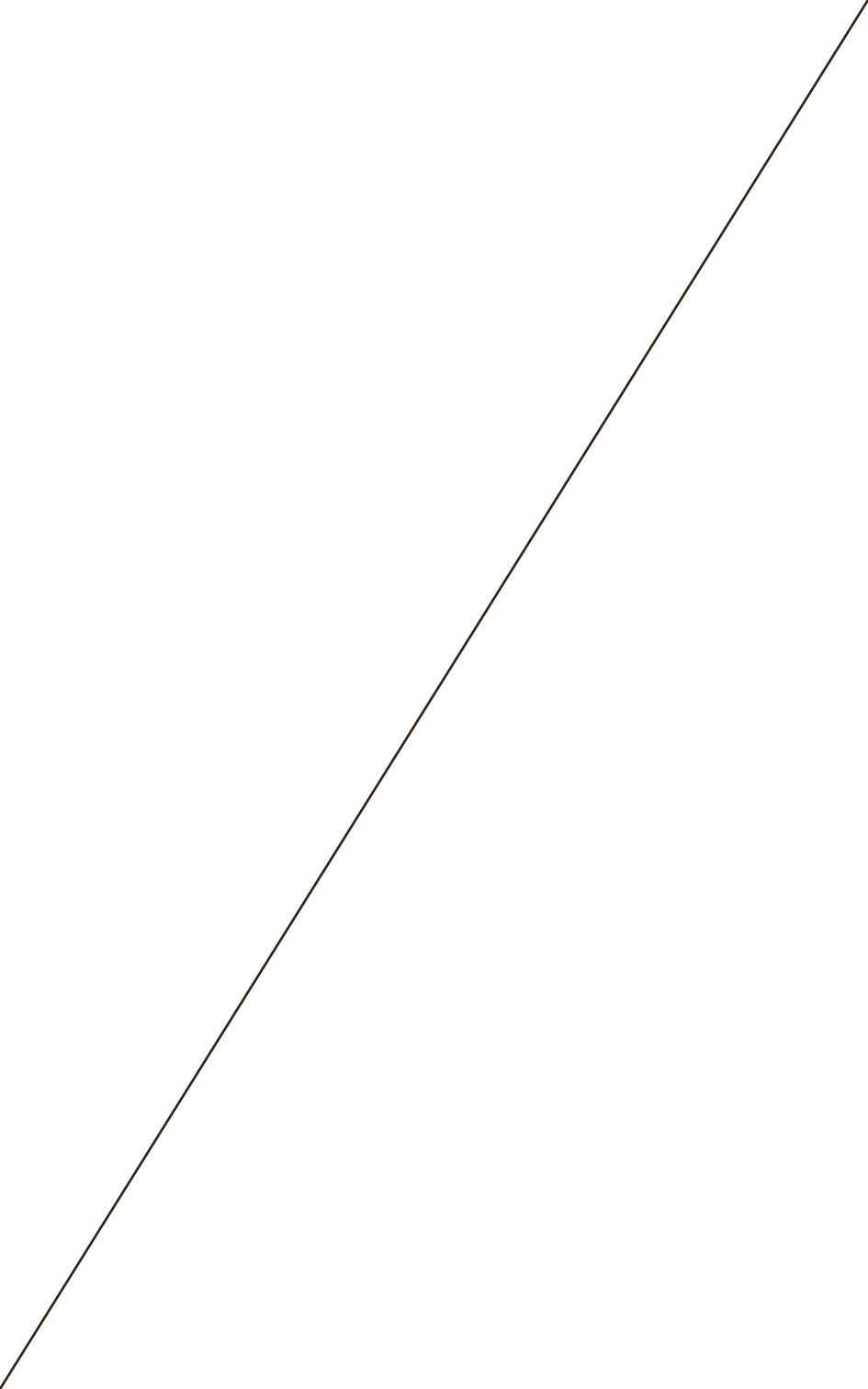
BIBLIOTEKA Ø OPĆENITO

Naziv Biblioteke 0 Općenito preuzet je od skupine 0 klasifikacijskog sistema UDK koji obuhvaća opće ljudsko znanje.

Osmišljena je kao heterogena osnova za istraživanje, nagađanje, razvoj različitih metoda pristupa, razmjenu ideja i dijalog.

Poput radnog stola za prekrajanje i promišljanje, ona nastaje organski i proizlazi iz radnog procesa i istraživanja u više lica. Urednički kolektiv čine vizualna i filmska umjetnica Ana Hušman, kustosica Ivana Meštrović, vizualni umjetnik Marko Tadić, dizajnerica Ana Labudović i montažerka i umjetnica Hrvoslava Brkušić.

Uloge i funkcije unutar kolektiva fluidne su i pretapaju se.

NEEUKLIDSKI POGLED: KALIFORNIJA KAO HLADNO MJESTO ZA ŽIVOT

Robert C. Elliott preminuo je 1981. godine, na samom vrhuncu svog znanstvenog djelovanja, netom nakon što je dovršio knjigu *Književna persona (The Literary Persona)*. Bio je najistinskiji učitelj, najsusretljiviji prijatelj. Ovaj tekst nastao je njemu u čast, kao prvo u nizu predavanja na fakultetu na kojem je predavao, pri Kalifornijskom sveučilištu u San Diegu.

Upotrebljavamo francusku riječ *lecture*, “čitanje”, u smislu čitanja i izgovaranja naglas, kao izvedbu. Francuskinje takvu izvedbu ne nazivaju *lecture*, nego *conférence*. Ta je razlika zanimljiva. Čitanje je tiha suradnja čitateljice i spisateljice, zasebno, predavanje je pak glasna suradnja predavačice i publike, zajedno. Specifična forma ovog teksta kao kolaža moj je pokušaj da ga učinim “predavanjem”, djelom koje se može izvesti, kompozicijom za glasove. Vrijeme i mjesto – toplu travanjaska večer u La Jolli 1982. godine – sada su prošlost, a toplu i glasnu publiku mora zamijeniti tiha čitateljica, no prvi glas još uvijek pripada Bobu Elliottu.

U *Obliku utopije (The Shape of Utopia)*, govoreći o našem modernom nepovjerenju u utopiju, napisao je sljedeće:

Ako toj riječi treba vratiti smisao, to će morati učiniti netko tko je slijedio utopiju u ponor dublji od vizije Velikog inkvizitora, i onda se uspio uzverati na drugu stranu.¹

¹ Robert C. Elliott, *The Shape of Utopia* (Chicago: University of Chicago Press, 1970.), str. 100.

To je moja polazna točka, ta zapanjujuća slika, a moj moto glasi:

Usà puyew usu wapiw!

Vratit ćemo se tome više puta, bez brige, jer o tome se ovdje i radi – o povratku.

U prvom poglavlju knjige *Oblik utopije* Bob ističe kako se u velikim participativnim svečanostima, poput saturnalijskih, Mardi Grasa ili Božića, doba mira i jednakosti – Zlatno doba – može doživjeti unutar posebnog vremenskog intervala, izdvojenog iz svakodnevice. Ali ugraditi savršeno zajedništvo, *communitas*, u strukturu svakodnevnog društva, to bi mogao samo Zeus, a “ako netko ne vjeruje u Zeusovu mudrost, ili uopće u njegovo postojanje”, kaže Bob, onda to postaje zadatak za ljudski um.

Utopija je napor ljudskog uma i volje da stvori idealnu predodžbu (o Zlatnom dobu), čovjekovo nastojanje da imaginacijom dokuči što se događa – ili što bi se moglo dogoditi – kada se iskonske čežnje utjelovljene u mitu suoče s načelom stvarnosti. U tom nastojanju čovjek naprosto više ne sanja o božanskom stanju u nekom dalekom vremenu: on preuzima ulogu stvoritelja.²

E sad, Zlatno doba, ili Vrijeme snivanja³, udaljeno je jedino od racionalnog uma. Ono nije dostupno euklidskom umu, ali sudeći po bezbrojnim mitovima i misticizmima, i po tvrdnjama svake participativne religije, ono je – za one koji imaju dar ili ustrajnost da ga zamijete – ovdje i sada. Nasuprot tome, suština

2 Isto, str. 8, 9.

3 Izraz “Vrijeme snivanja” odnosi se na sveti, filozofski koncept australskih Aboridžina koji opisuje stanje stvaranja svijeta. U kulturi australskih starosjedilaca, Vrijeme snivanja nije samo mitološka prošlost, već paralelna dimenzija i temelj cjelokupnog života i prirode. Ono objašnjava kako su duhovi stvorili krajolik, ljude i zakone koji i danas upravljaju životom. (op. ur.)

je racionalne ili “jupiterske” utopije upravo u tome da ona *nije ovdje i nije sada*. Nju stvara reakcija volje i razuma protiv *ovdje i sada*, u odmicanju od *ovdje i sada*, te je ona u stvari, kao što je More rekao kada ju je imenovao, *nigdje*. Ona je čista struktura bez sadržaja, čisti model, cilj. I upravo je u tome njezina snaga. Utopija je nenastanjava. Čim je dosegemo, ona prestaje biti utopija. Kao dokaz te tužne ali neizbježne činjenice, dopustite mi da napomenem da mi u ovoj prostoriji, ovdje i sada, nastanjujemo utopiju.

Kao dijete sam čula, i volim u to vjerovati, da je Kalifornija nazvana “zlatnom državom” ne samo zbog onog što je Sutter tu pronašao, nego i zbog divljih makova na njezinim brežuljcima i divlje zobi u ljeto. Za Španjol:ke i Meksikan:ke, pretpostavljam, bila je to zabit, ali za Anglos:kinje je bila prava utopija: Zlatno doba koje je snaga volje učinila dostupnim, divlji raj koji je trebalo pripitomiti razumom, mjesto kamo se odlazi bez starih okova i stega, ostavljajući iza sebe farmu i gumene čizme, odbacujući reumatizam i inhibicije, usvajajući novi “stil života” u nekom ne-ovdje i ne-sada, gdje se svatko brzo obogati na filmu, ili pronađe smisao života, ili barem lijepo preplane zmajareći. A divlja zob i makovi još uvijek izbijaju kao čisto zlato iz pukotina u cementu kojim smo zalili utopiju.

Preuzimajući “ulogu stvoritelj:ice” tražimo ono što je Lao Tsu nazvao “dobiti od onog što nije”, umjesto da sudjelujemo u onome što jest. Rekonstruirati svijet, iznova ga izgraditi ili racionalizirati, znači riskirati gubitak ili uništenje onog što ustvari jest.

Uostalom, Kalifornija nije bila prazna kada su Anglos:kinje stigle. Usprkos naporima misionara, bila je to i dalje najgušće naseljena regija Sjeverne Amerike.

Ono što su bjel:kinje doživljavale kao divljinu koju treba “pripitomiti” ljudskim je bićima ustvari bilo daleko poznatije nego ikada kasnije: poznato i imenovano. Svako brdo, svaka dolina,

potok, kanjon, provalija, klanac, jarak, rt, stijena, litica, obala, zavoj, oveći kamen ili stablo s bilo kakvom osobitošću imalo je svoje ime i svoje mjesto u poretku stvari. Zamjećivao se red o kojem osvajači nisu imali pojma. Svako od tih imena označavalo je ne neki cilj, ne neko mjesto kamo treba stići, nego mjesto gdje jesmo: središte svijeta. Središta svijeta bila su posvuda po Kaliforniji. Jedno od njih bila je litica na rijeci Klamath. Zvala se Katimin. Litica je još uvijek ondje, ali nema ime i više nije središte svijeta. Šest strana svijeta može se sastati samo u življenom vremenu, na mjestu koje ljudi nazivaju domom, na sedmoj strani svijeta, središtu.

No mi napuštamo dom, vičući “Avanti!” i “Westward ho!”, tjerani svojim božanskim umom koji se želi otrgnuti od ograničene, tvrdoglave, nerazumne sadašnjosti i žudi za time da otrese sa sebe okove prošlosti.

“Ljudi viču da žele oblikovati bolju budućnost”, kaže Milan Kundera u *Knjizi smijeha i zaborava*,

ali to nije istina. Budućnost je samo ravnodušna praznina koja ne zanima nikog, dok nas prošlost puna života i njeno lice draži, buni, ranjava; stoga je želimo uništiti ili ponovo oslikati. Ljudi bi htjeli postati gospodarima budućnosti samo zato da mogu mijenjati prošlost.⁴

U intervjuu iz 1980. kaže sljedeće o zaboravu:

Uzmimo drugu temu knjige, zaborav. To je veliki privatni problem čovjeka: smrt kao gubitak bića. Ali šta je biće? To je skup svih naših sjećanja. I tako, ono

⁴ Milan Kundera, *Knjiga smijeha i zaborava*, prev. Albert Goldstein i Dagmar Ruljančić (Zagreb: GZH, 1982.), str. 28.

što nas plaši kod smrti nije gubitak budućnosti već gubitak prošlosti.⁵

I tako, kaže Kundera, kada neka velika sila želi oduzeti nekoj maloj zemlji njezin nacionalni identitet, njezinu svijest o samoj sebi, upotrebljava ono što on naziva “metodom organiziranog zaborava”.

A kada se kultura usmjerena na budućnost sudari s nekom koja je usmjerena na sadašnjost, ta metoda postaje opsesijom. Zaboravlja se sve odjednom, u cijelosti. Što označavaju imena Costanoan ili Wappo? Tako su Španjolci nazivali narode s područja zaljeva San Francisca i doline Napa, ali kako su se ti ljudi sami zvali, to ne znamo. Njihova su imena zaboravljena čak i prije nego što su sami narodi istrijebljeni. Prošlost nije postojala. *Tabula rasa*.

Jedna od naših najistančanijih metoda organiziranog zaborava zove se otkriće. Julije Cezar, sa svojom osobitom rafiniranošću, daje primjer te tehnike u *Galskom ratu*: “Nije bilo izvjesno da Britanija uopće postoji”, kaže on, “dok ja nisam otišao onamo.”

Za koga nije bilo izvjesno? Ali ono što pogani znaju, to se ne računa. Britanija može vladati morima samo ako je vidi božanski Cezar.

Amerika je mogla postojati samo tako da je neki Europljanin otkrije ili izmisli. Kolumbo je barem imao toliko duha da je, u svom ludilu, zamijenio Venezuelu za predgrađe raja. Ipak, u tom je raju uočio dostupnost jeftine robovske radne snage.

5 “Milan Kundera: Ono što nas plaši kod smrti nije gubitak budućnosti već gubitak prošlosti”, prev. Danko Ješić, <https://www.zurnal.info/clanak/ono-sto-nas-plasi-kod-smrti-nije-gubitak-buducnosti-vec-gubitak-proslosti/26108> (objavljeno 12. srpnja 2023., pristupljeno 28. lipnja 2025.).

Prvo poglavlje knjige *Kalifornija: Narativna historija* (*California: An Interpretive History*) profesora Waltona Beana sadrži sljedeći odlomak:

Očuvanje kulture kamenog doba u Kaliforniji nije bilo rezultat nekakvih nasljednih bioloških ograničenja potencijala Indijanaca kao “rase”. Oni su bili geografski i kulturno izolirani. Golema oceanska, planinska i pustinjska prostranstva štitila su Kaliforniju kako od stranih utjecaja, tako i od stranih osvajanja...

(izoliranost od dodira i zaštićenost od osvajanja – zacijelo ste primijetili – karakteristična je za utopiju)

...pa čak su i unutar Kalifornije indijanske zajednice bile tako raspoređene da su imale vrlo malo međusobnog dodira. Ako gledamo s pozitivne strane, njihova je kultura baš takva kakva je bila, imala određenih prednosti... Kalifornijski Indijanci uspješno su se prilagodili svom prirodnom okruženju i naučili su živjeti bez međusobnog uništavanja.⁶

Izvrсна knjiga profesora Beana nadmašuje mnoge slične iz područja koje me osobito zanima: a sve je već rečeno u prvom poglavlju. Prvo poglavlje američke povijesti – Sjeverne ili Južne Amerike, nacionalne ili regionalne – obično je kratko. Neobično kratko. U njemu se spominju “plemena” koja su “nastanjivala” to područje, i ponekad se opisuju anegdotalno. U drugom poglavlju neki Europljanin “otkrije” to područje i povjesničar s uzdahom olakšanja uranja u narativ osvajanja – koje se često naziva naseljavanjem ili kolonizacijom – i poduhvate osvajača. Budući da povjesničarike tradicionalno definiraju historiju kao ono što je zapisano, ta je neravnoteža neizbježna. A u širem

6 Walton Bean, *California: An Interpretive History* (New York: McGraw-Hill, 1968.), str. 4.

smislu čak je i legitimna, jer neurbani narodi dviju Amerika nisu imali “povijest” u klasičnom smislu te riječi, i zato ih primjećuju samo antropologije, ne i povjesničarke, osim nakon što su ušli u bjelačku povijest.

Ta neravnoteža nije samo neizbježna i legitimna – ona je, po mom mišljenju, i vrlo opasna. Odviše lako izražava želju osvajača da zaniječu vrijednost kulturama koje su uništili i dehumaniziraju ljude koje su pobili. Previše podsjeća na metodu organiziranog zaborava. Nazvati to “Novim svijetom” – to je pravi c(ez)arski rez!

Riječi poput “holokausta” i “genocida” danas su u modi, ali rijetko se primjenjuju na američku povijest. U školi u Berkeleyju nisu nas učili da je kalifornijska povijest imala konačno rješenje u svom prvom poglavlju. Učili su nas da su Indijanke “ustuknule” pred “napretkom”.

U uvodu knjige *Ciklus o furkuli* (*The Wishing Bone Cycle*) Howard A. Norman piše:

Pleme Swampy Cree ima smišljen izraz za koji sam čuo da se upotrebljava u opisivanju ponašanja dikobraza dok se povlači u pukotinu u stijeni:

Usà puyew usu wapiw!

“Ide unatrag, gleda unaprijed.” Dikobraz namjerno hoda unatrag kako bi mogao iz sigurnosti promatrati budućnost jer mu to omogućuje da ugleda neprijatelja ili novi dan. Za Cree Indijance to je poučan čin samoočuvanja.⁷

7 Howard A. Norman, *The Wishing Bone Cycle* (New York: Stonehill Publishing Co., 1979.), uvod.

Uvodna fraza za priču o plemenu Swampy Cree jest poziv na slušanje, nakon čega slijedi rečenica: “Idem unatrag, gledam unaprijed, kao što čini dikobraz.”⁸

Želimo li iz sigurnosti promatrati nastanjivu budućnost, možda bismo i mi trebal^e pronaći neku pukotinu u stijeni i ići unatrag. Želimo li pronaći svoje korijene, možda bismo ih trebal^e potražiti ondje gdje se korijeni obično nalaze. Ako ništa drugo, Duh mjesta bezazleniji je od isključivog i agresivnog Duha rase, misticisma krvi koji je koštao toliko krvi. Koliko god bil^e samosvjesn^e, imamo vrlo malo osjećaja za to gdje zapravo živimo, gdje se nalazimo sada i ovdje. Da ga imamo, ne bismo ga uništaval^e kao što to činimo. Da ga imamo, naša bi ga književnost slavila. Da ga imamo, naša bi religija možda bila participativna. Da ga imamo – da doista živimo sada i ovdje, u ovoj sadašnjosti – možda bismo imal^e i osjećaj za svoju budućnost kao ljudi. Možda bismo znal^e gdje je središte svijeta.

U idealnom slučaju, utopija i u svom najčišćem i najuzvišenijem smislu teži (čak i ako to nikada nije dosegla) stanju idile kakvo opisuje Schiller – vidu poezije koji bi odveo čovjeka ne natrag u Arkadiju, već naprijed u Elizij, u stanje društva u kojem bi čovjek živio u miru sa sobom i sa svijetom oko sebe.⁹

Kalifornijski Indijanci uspješno su se prilagodili okolišu i naučili su živjeti bez međusobnog uništavanja.¹⁰

To je, naravno, bila Arkadija, nije to bio Elizij. Slušam upozorenje Victora Turnera da ne miješamo arhaična ili “primitivna” društva s istinskom *communitas*, “koja je dimenzija svih društava,

8 Isto.

9 Elliott (kao u bilj. 1), str. 107.

10 Bean (kao u bilj. 6), str. 4.

prošlih i sadašnjih.”¹¹ Ne zagovaram povratak u kameno doba. Moja namjera nije reakcionarna pa čak ni konzervativna, nego naprosto subverzivna. Čini se da je utopijska imaginacija, poput kapitalizma, industrijalizma i ljudske populacije, zarobljena u jednosmjernoj budućnosti koja se sastoji samo od rasta. Sve što pokušavam jest smisliti kako vragu pričepiti skute.

Ići unatrag. Okrenuti se i vratiti se.

Ako toj riječi treba vratiti smisao, to će morati učiniti netko tko je slijedio utopiju u ponor dublji od vizije Velikog inkvizitora, i onda se uspio uzverati na drugu stranu.¹²

Utopija Velikog inkvizitora

proizvod je “euklidskog uma” (izraz koji je Dostojevski često upotrebljavao) koji je opsjednut idejom da sve u životu treba regulirati razumom i donijeti čovjeku sreću bez obzira na cijenu.¹³

Jednovidnost Velikog inkvizitora promatra čovjekovo stanje na način koji je brutalno jasno izrazio Evgenij Zamjatin u romanu *Mi*:

To dvoje u raju – imali su izbor; ili sreća bez slobode – ili sloboda bez sreće: treći izbor nije im bio dan.¹⁴

Nema drugog izbora. Počuj glas Urizena!

11 Victor W. Turner, *The Ritual Process: Structure and Anti-Structure* (Chicago: Aldine Publishing Co., 1969.), str. 129.

12 Elliott (kao u bilj. 1), str. 100.

13 Isto.

14 Evgenij Ivanovič Zamjatin, *Mi*, prev. Rafaela Božić Šejić (Zagreb: Naklada Breza, 2003.), str. 43.

Skriven, izdvojen u svojim strogim savjetima
Ostavljenim za dane budućnosti,
Tragao sam za radošću bez boli,
Za čvrstinom bez kolebanja...

Gle! otvaram svoju tamu i na
Ovu stijenu snažnom rukom stavljam ovu Knjigu
Od vječne bronce, koju napisah u svojoj samoći:

Zakone mira, ljubavi, jedinstva,
Sućuti, samilosti, oprosta,
Neka svatko izabere jednu nastambu,
Svoju drevnu beskonačnu kuću,
Jednu zapovijed, jednu radost, jednu želju,
Jednu kletvu, jedan uteg, jednu mjeru,
Jednog Kralja, jednog Boga, jedan Zakon.¹⁵

Kako bismo vjerovali u utopiju, rekao je Bob Elliott,
moramo vjerovati

da ljudi, koristeći svoj razum, mogu upravljati svojim
društvenim okruženjem i znatno ga promijeniti
na bolje... Za to je potrebna vjera, i to ona vrsta
vjere koja je, uslijed naše povijesti, postala gotovo
nepristupačnom.¹⁶

Kao što je Lao Tsu primijetio u vrlo sličnim povijesnim okol-
nostima nekoliko tisuća godina ranije,

Nakon gubitka Taoa, vrlina dolazi.
Nakon gubitka vrline, dolazi dobrota.
Nakon gubitka dobrote, pravednost dolazi.
Nakon gubitka pravde, obred i korota,

15 William Blake, "Knjiga o Urizenu", u: *Pjesme, viđenja, proročanstva*, prev. Luko Paljetak (Zagreb: Konzor, 2001.), str. 192. – 193.

16 Elliott (kao u bilj. 1), str. 87.

ali također i vratak raskola.
Obazriv je razum cvijet Taosa,
ali također i vrelo gluposti.¹⁷

“Tamnice se grade od kamenja Zakona”, rekao je William Blake.¹⁸

Vratimo se Velikom inkvizitoru kroz riječi Milana Kundere, koji još jednom iskazuje dilemu između sreće i slobode:

Totalitarizam nije samo pakao već i san o raju – drevni san o svijetu gdje svi žive u skladu, ujedinjeni jedinstvenom voljom i vjerom, bez tajni jedni pred drugima... Da totalitarizam nije eksploatirao te stereotipe, koji su duboko u nama i imaju korijen u svim religijama, nikad ne bi privukao toliko ljudi, posebno tokom prvih faza svog postojanja. Kad se san o raju počne pretvarati u stvarnost, iznenada iskrsavaju ljudi koji mu stoje na putu, i vladari raja moraju izgraditi mali gulag nedaleko od rajskog vrta. S vremenom, taj gulag postaje sve veći i savršeniiji, dok obližnji raj postaje sve manji i siromašniji.¹⁹

Što je čišći i “euklidskiji” um koji gradi utopiju, to je veći njezin potencijal za samouništenje. Smatram da je naše nepovjerenje u dobrohotnost razuma kao upravljačke sile sasvim utemeljeno. Moramo stavljati svoj razum na kušnju, uzdati se u nj, ali *vjerovati* u razum znači uzdići ga na razinu božanstva. Zeus-stvoritelj tada preuzima vlast. Neposlušni Titani šalju se u rudnike, a nepodobni Prometej u rezervat. Sama Zemlja postaje izraslina na zidu raja.

¹⁷ Lao Tsu, *Knjiga puta i vrline*, prev. Stojan Vučićević (Zagreb: Mladost, 1981.), pogl. 38.

¹⁸ William Blake, “The Marriage of Heaven and Hell”, knj. III, u: *Proverbs of Heaven and Hell* (Boston: John W. Luce and Company, 1906.), stih 21.

¹⁹ Kundera (kao u bilj. 5).

Racionalistička utopija je *power trip*. To je monoteokracija, obznanjuje se izvršnim dekretom i održava silom volje. Budući da joj je temelj napredak, a ne proces, ona nema nastanjivu sadašnjost i govori isključivo u budućem vremenu. Naposljetku je čak i sam razum mora odbaciti.

“Oh, da barem nikada nisam pio vino ni jeo kruh
Mračne smrtnosti, da barem nisam bacio pogled u
budućnost niti okrenuo
Leđa i zatamnio sadašnjost, zamračio je oblakom,
i gradio visoke lukove, gradove, kule,
tornjeve i kupole
Čiji je dim uništio ugodni vrt, čiji su odvodi
zagušili bistre rijeke...
Zato odlazi, ti mračna budućnosti! Izbacit ću
te iz ovih nebesa svoga uma, i više neću gledati
prema budućnosti.
Odbacujem budućnost i okrećem leđa toj praznini
koju sam sâm stvorio, jer gle! budućnost je u
sadašnjem trenutku...”
Tako je govorio Urizen...
Tada, slavom obasjan, kličući u svojoj radosti,
uzdigao se zvučno u nebesa, u goloj veličini, u
blistavoj mladosti...²⁰

To je zasigurno vrhunac ovog teksta. Voljela bih da možemo slijediti Urizena u njegovu veličanstvenom vertikalnom bijegu iz tamnice, no taj je put rezerviran za velike pjesnike i skladatelje. Mi ostali moramo ostati ovdje dolje, na zemlji, hodati u krugovima, predlagati zaobilazne staze i postavljati irelevantna pitanja. Moje pitanje sada glasi: gdje je mjesto koje je stvorio Kojot?

²⁰ William Blake, *Vala, or the Four Zoas*, knj. IX, stihovi 162 - 167, 178 - 181, 186 i 189 - 191.

U jednom eseju o tome kako podučavati utopiju profesor Kenneth Roemer piše:

Važnost tog pitanja odjednom mi se otvorila pred očima prije nekoliko godina, na tečaju pisanja za brucoše na Teksaškom sveučilištu u Arlingtonu. Zatražio sam od onih koji su slušali moj kolegij da napišu rad kao odgovor na hipotetsku situaciju: kada biste imali neograničena financijska sredstva i potpunu podršku lokalne, državne i savezne vlasti, kako biste teksasčki Arlington pretvorili u utopiju? Nekoliko minuta nakon što su počeli pisati, prišla mi je jedna studentica, zrela i inteligentna žena u kasnim tridesetima. Izgledala je zbunjeno, čak i uzrujano. Pitala je: “A što ako ja vjerujem da teksasčki Arlington već *jest* utopija?”²¹

Što ćemo s *njom* u Waldenu Dva?

Utopija je oduvijek bila euklidska, bila je europska, i bila je muška. Pokušavam naznačiti, na zaobilazan, nepovjerljiv i nepouzdan način, i što je moguće nejasnije, da bi konačan gubitak vjere u tu blistavu kulu od pijeska možda omogućio našim očima da se prilagode slabijem svjetlu i u njemu prepoznaju drugačiju vrstu utopije. Budući da ta utopija ne bi bila euklidska, europska i muška, moji izrazi i slike moraju biti provizorni i činiti se neobičnima. Antiteze strukture i *communitas* Victora Turnera korisne su za moj pokušaj promišljanja takve utopije: struktura u društvu je kognitivna, a *communitas* egzistencijalna, struktura nudi model, a *communitas* potencijal, struktura klasificira, a *communitas* preklasificira, struktura se izražava kroz zakonske i političke institucije, a *communitas* kroz umjetnost i religiju.

21 Kenneth Roemer, “Using Utopia to Teach the Eighties”, *World Future Society Bulletin* (srpanj – kolovoz 1980.).

Communitas prodire kroz pukotine strukture, u liminalnost, na rubovima strukture, u marginalnost, i ispod strukture, u inferiornost. U gotovo svim kulturama *communitas* se smatra svetom ili “posvećenom”, možda zato što krši ili razgrađuje norme koje upravljaju strukturiranim ili institucionaliziranim odnosima i prate je iskustva neviđene snage.²²

Utopijska misao često je pokušavala institucionalizirati ili ozakoniti *communitas* kao iskustvo. No svaki put kada je to pokušala, naletjela je na Velikog inkvizitora.

Dok su radnje stroja određene njegovom strukturom, taj odnos je kod organizama obrnut – organska je struktura određena je procesima.²³

To kaže Fritjof Capra, nudeći još jednu korisnu analogiju. Ako pokušaj da se stvori struktura koja će osigurati *communitas* završava između čekića i nakovnja vlastite dileme, zar se ne bismo mogli odreći modela stroja i pokušati s organskim pristupom – dopuštajući procesu da odredi strukturu? Ali to znači otići još dalje od anarhistâ, riskirajući ne samo da nas prozovu nazadnima, politički naivni, luditi²⁴ i antiracionalni, nego i da to doista budemo. To su stvarne opasnosti (iako priznajem da ću rado prihvatiti rizik da me optuže da nisam dio “glavne struje zapadne misli”). Kakva utopija može izniknuti iz tih

²² Turner, str. 128.

²³ Fritjof Capra, *Vrijeme preokreta. Znanost, društvo i nastupajuća kultura*, prev. Lada Srzentić (Zagreb: Globus, 1986.), str. 310.

²⁴ Na pragu industrijske revolucije luditi (engl. Luddites), engleski radnici, uglavnom tkalci i obrtnici, pobunili su se protiv strojeva koji su mijenjali prirodu rada i razarali zajednice. Njihov otpor nije bio usmjeren protiv samih strojeva, već protiv uvjeta rada i eksploatacijskih odnosa koje su strojevi omogućili. Time su otvorili raspravu o radu, tehnologiji i nejednakosti koja traje do danas, a duh ludizma odjekuje i u suvremenim kritikama automatizacije, umjetne inteligencije i prekarnih oblika rada. (op. ur.)

margina, negacija i nejasnoća?²⁵ Tko će je uopće prepoznati kao utopiju? Neće izgledati onako kako bi trebala. Možda će prilično nalikovati mjestu koje je Kojot stvorio nakon razgovora s vlastitim drekom.

Simbol koji Opsjenar utjelovljuje nije statičan.

To kaže Paul Radin. Podsjetimo se: statična savršenost ključna je značajka nenastanljivosti euklidske utopije (argument koji Bob Elliott vrlo uvjerljivo postavlja).

Simbol koji Opsjenar utjelovljuje nije statičan. U sebi nosi obećanje razlikovanja, obećanje boga i čovjeka. Zbog tog se svaka generacija iznova bavi tumačenjem Opsjenara. Nijedna ga generacija ne razumije potpuno, ali nijedna bez njega ne može... Jer on ne predstavlja samo nerazlikovnu i daleku prošlost, nego i nerazlikovnu sadašnjost unutar svakog pojedinca... Ako mu se smijemo – on se nama cereka. Što se njemu dogodi, događa se i nama.²⁶

25 Dok sam se borila s pisanjem ovog teksta još nisam bila pročitala četiri sveska Roberta Nicholisa *Daily Lives in Nghsi-Altai* (New York: New Directions, 1977. – 1979.). Drago mi je zbog tog, jer da sam tada poznavala Nicholsov rad moje se misli ne bi mogle tako slobodno i nepromišljeno podudarati, sudarati i preklapati s njegovima. Moje bi izlaganje tada bilo napisano sa sviješću o postojanju Nghsi-Altaija, baš kao što je *Don Kihot* Pierrea Menarda bio napisan sa sviješću o Cervantesovu *Don Kihotu*, a možda bi se i više razlikovao nego što se Menardov *Don Kihot* razlikuje od Cervantesova. Ali moguće je da će se čitati – i nadam se da hoće – s tom sviješću o postojanju Nghsi-Altaija. I činjenica da je Nghsi-Altai, u nekim pogledima, upravo ono mjesto do kojeg sam usrdno pokušavala stići, a opet se nalazi u sasvim suprotnom smjeru, može samo obogatiti korisnost i značenje mog rada. Štoviše, ako ova bilješka potakne neke čitateljice da same potraže Nghsi-Altai, čitava stvar je vrijedila truda.

26 Paul Radin, *The Trickster* (New York: Philosophical Library, 1956.), str.168.

I on nikada nije bio u raju, jer kojoti žive u Novom svijetu. Nakon što ih je otjerao anđeo s plamenim mačem, Eva i Adam podigli su tužne glave i ugledali Kojota kako se smijulji.

Neeuropska, neeuklidska, nemuška: sve su to negativne definicije, i to je u redu, ali zamorno. Posljednja je i nezadovoljavajuća, jer bi se mogla shvatiti kao da utopiju o kojoj pokušavam govoriti mogu zamisliti samo žene – što je moguće – ili da je mogu nastanjivati samo žene – što je nesnošljivo. Možda je *yin* riječ koja mi treba.

Utopija je oduvijek *yang*. Na ovaj ili onaj način, od Platona nadalje, utopija je velika *yang* avantura na motoru. Sjajna, suha, jasna, snažna, čvrsta, aktivna, agresivna, linearna, progresivna, kreativna, proširujuća, nadiruća i vruća.

Naša je civilizacija danas tako intenzivno *yang* da svaka ideja o ispravljanju njezinih nepravdi ili izbjegavanju njezine samouništivosti mora uključivati preokret.

Pred vrvljenjem tisuća bića

misli samo o njihovu uviru.

Bića različita sva

korijenu svome hrle.

Vraćati se korijenu svome, znači skrasiti se u miru;

Skrasiti se u miru, znači redosljed obnoviti;

Obnoviti redosljed, znači stalnost upoznati;

Upoznati stalnost, eto što je nadahnuće.

Tko stalnost ne pozna

slijepo u nesreću srlja.²⁷

Želimo li doseći stalnost, moramo se vratiti, zaokrenuti, ući unutra, ići prema *yinu*. Kakva bi bila *yin*-utopija? Bila bi tamna, vlažna, nejasna, slaba, popustljiva, pasivna, sudionička, kružna, ciklička, mirna, brižna, povučena, skupljajuća i hladna.

²⁷ Lao Tsu (kao u bilj. 17), pogl. 16.

Kad smo već kod topline i hladnoće: jedna me referenca u knjizi *Oblik utopije* odvela do predavanja Lévi-Straussa *Opseg antropologije* (*The Scope of Anthropology*) iz 1960. godine, koje je toliko utjecalo na moj pokušaj razmišljanja o ovom tekstu da ga želim citirati u nešto dužem obliku, uz ispriku onima kojima je taj odlomak već poznat.²⁸ Lévi-Strauss tu govori o “primitivnim” društvima:

Premda se razvijaju u povijesti, ta društva izgleda da su razvila, ili zadržala, neku posebnu mudrost koja ih navodi na to da se očajnički odupiru svakoj promjeni svoje strukture koja bi omogućila da povijest proдре u njih. Ona koja su, još do nedavno, najbolje branila svoj poseban karakter izgledaju nam kao društva koja pokreće osnovna briga da ustraju u svom biću.

Ustrajati u postojanju specifična je značajka organizma. To nije napredovanje prema postignuću nakon čega slijedi stanje mirovanja, što je karakteristično za stroj, nego interaktivan, ritmičan i nestabilan proces, koji predstavlja cilj sam po sebi.

Način na koji iskorištavaju okoliš istodobno osigurava skromnu razinu življenja i zaštitu prirodnih izvora. Usprkos različitosti, pravila o sklapanju braka što vrijede u tim društvima u očima demografa imaju zajednički značaj koji ima funkciju da krajnje ograniči i održi konstantnom stopu plodnosti. Napokon, politički život utemeljen na konsenzusu i koji ne dopušta drugih odluka osim onih koje su donesene jednoglasno izgleda da je zamišljen kako bi isključio pokretača kolektivnoga života koji se temelji na diferencijalnoj suprotstavljenosti

28 Claude Lévi-Strauss, “Predmet antropologije” u: *Strukturalna antropologija 2*, prev. Daniel Bučan i Vjekoslav Mikecin (Zagreb: Školska knjiga, 1988.), str. 26-27.

između vlasti i opozicije, većine i manjine, eksploatatora i eksploatiranih.

Lévi-Strauss tu uvodi razliku između “toplih” društava, koja su se pojavila nakon neolitske revolucije i u kojima se neprestano potiču “diferencijacija između kasta i klasa neprestance obnavlja, kako bi se time potakao razvoj i energija”, i “hladnih”, samoograničenih društava, čija je povijesna temperatura gotovo jednaka nuli.

Relevantnost ovog prekrasnog primjera antropološkog razmišljanja za moju temu ubrzo potvrđuje sam Lévi-Strauss, koji u sljedećem odlomku zahvaljuje nebesima što se od antropologinja ne očekuje da predviđaju budućnost čovječanstva, ali kaže da bi, kada bi se to od njih tražilo, umjesto da jednostavno ekstrapoliraju iz našeg “toplog” društva, možda predložile postupno spajanje onog najboljeg iz “toplog” s najboljim iz “hladnog”.

Ako ga dobro razumijem, ovo bi ujedinjenje uključivalo dovođenje industrijske revolucije, koja je već glavni izvor društvene energije, do njezine logičke krajnosti: dovršene elektroničke revolucije. Nakon tog, promjena i napredak bili bi strogo kulturni i, slikovito govoreći, strojno proizvedeni.

Tada bi, nakon što kultura u potpunosti preuzme ulogu stvaranja napretka, društvo (...) smješteno izvan i iznad povijesti, ponovno zadobiti onu pravilnu i kao kristalnu strukturu o kojoj nas najbolje očuvana primitivna društva podučavaju da nije u proturječju s humanošću.

Ta posljednja rečenica posebno je dojmljiva zato što dolazi od tako strogog i trezvenog uma.

Kako ja to shvaćam, Lévi-Strauss smatra da kombinacija toplog i hladnog znači prenošenje mehaničkih operativnih modela na strojeve, dok bi organski obrasci bili rezervirani za ljude.

Mehanički proces – biološki ritam. Neka vrsta ekspresnog elektroničkog *yang*-vlakla u čijim *yin*-vagonima i vagon-restoranima život teče spokojno, tako da ruža na stolu čak i ne zadrhti. Ono što me u tom modelu brine jest ovisnost o kibernetici kao integrativnoj funkciji. Tko je tu strojovođa? Je li vlak na autopilotu? Tko je napisao program – opet onaj stari Nitkotata Razum²⁹? Je li to još jedan od onih vlakova bez kočnica?

Možda su to samo loše navike mog uma koje u ovom kratkom utopijskom prikazu vide sjajnu ažuriranu verziju starog znanstveno-fantastičnog motiva: svijet u kojem roboti obavljaju sav posao dok se ljudi izležavaju i zabavljaju. Te su priče uvijek bile satirične. Pravilo je sljedeće: ili će neki impulzivni mladić uništiti strojeve i spasiti čovječanstvo od stagnacije, ili će pak strojevi, postupajući prema besprijeornoj logici, eliminirati mekušastu i suvišnu ljudsku vrstu. Prva i najbolja među takvim pričama, *Kad stroj stane* E. M. Forstera, završava karakterističnim dvostrukim akordom užasa i obećanja: strojevi kolabiraju, kristalno društvo urušava se zajedno s njima, ali izvan tog postoje slobodni ljudi – koliko su civilizirani, to ne znamo, ali vani su, i slobodni.

Opet se vraćamo Kunderinoj izraslini na zidu raja – izgnanicima iz raja u kojima leži nada u njegovo postojanje, stanovnicima gulaga koji su jedine slobodne duše. Informacijski sustavi vlaka su čudesni, ali tračnice prolaze kroz Kojotovu zemlju.

U davna vremena Žuti car prvi je počeo koristiti dobrohotnost i pravednost, petljajući po ljudskom umu. Yao i Shun slijedili su ga, radeći dok im nije nestalo dlaka na cjevanicama... radeći dobrohotno i pravedno potrošili su krv i dah uspostavljajući

²⁹ William Blake u svojoj bilježnici iz 1793. godine koristi ime “Nobodaddy” kako bi ismijao tradicionalnog, ljubomornog i gnjevnog kršćanskog Boga koji se skriva iza oblaka. Kako riječ “Nobodaddy” nema službeni ili fiksni prijevod u hrvatskoj književnosti, ovdje koristimo naš prijevod. (op. ur.)

zakone i mjerila. Ali neki su i dalje odbijali njihovu vlast pa su morali biti izgnani, protjerani... Svijet je čeznuo za znanjem... bilo je sjekira i pila za oblikovanje stvari, tinte i olovni niti za poravnavanje, maljeva i dlijeta za bušenje rupa, a svijet je, smućen i poremećen, bio u velikoj zbrci.³⁰

Zhuang Zu, prvi veliki Opsjenar filozofije, narugao se Žutom caru kao legendarnom primjeru racionalne kontrole. I u ono vrijeme bilo je vruće, a Zhuang Zu je predložio potpuno rashlađenje. Najbolje razumijevanje, rekao je, “počiva u onome što se ne može razumjeti. Ako to ne razumiješ, Nebo-Poravnatelj će te uništiti.”^{31, 32}

Nakon što sam prepisala ovu rečenicu, poslušala sam savjet i pustila svoje razumijevanje da počiva u onome što se ne može razumjeti pa sam se obratila *Knjizi promjene (I-Ching)*. Zamolila sam je da mi opiše *yin*-utopiju. Odgovorila je heksagramom 30, dvostrukim trigramom Vatre, s jednom jedinom promjenjivom linijom na prvom mjestu koja me odvela do heksagrama 56, Lutalice. Pisanje ostatka ovog teksta i njegove revizije bili su uvelike oblikovani neprestanim promišljanjem tih tekstova.

Ako je utopija mjesto koje ne postoji, onda je put do nje (kako bi rekao Lao Tsu) zacijelo upravo ono što nije put. U istom duhu, narav utopije koju pokušavam opisati je takva da, ako treba doći, zacijelo već postoji.

30 *The Complete Works of Zhuang Zu*, prev. Burton Watson (New York: Columbia University Press, 1968.), str. 116.

31 Isto, str. 254.

32 *Nebo-Poravnatelj* James Legge je preveo kao *Strug neba (The Lathe of Heaven)*, što je lijep izraz koji mi je jako dobro poslužio; ali Joseph Needham mi je blago ukazao na to da u doba kada je Zhuang Zu pisao, Kinezi još nisu bili izumili strug. Srećom, sada imamo na raspolaganju prekrasan i zadovoljavajući prijevod Burtona Watsona.

Vjerujem da postoji,³³ i to najjasnije kao element u duboko nezadovoljavajućim utopijskim djelima kao što su Ballardov *Kristalni svijet* (*A Crystal World*) ili Otok Aldousa Huxleyja. I doista, Bob Elliott svoju je knjigu o utopiji zaključio raspravom o *Otoku*. Huxleyjevo “izvanredno postignuće”, kaže on, “jest to što je stari utopijski cilj – središnji ljudski cilj – ponovo učinio zamislivim.”³⁴ To su posljednje riječi njegove knjige. Tipično je za Boba što one ne zatvaraju vrata, nego otvaraju nova.

Glavni utopijski element u mom romanu *Ljudi bez ičega* neka je vrsta pacifističkog anarhizma, što je otprilike najveći *yin* koji jedna politička ideologija može doseći. Anarhizam odbacuje poistovjećivanje civilizacije s državom, kao i poistovjećivanje moći s prisilom. Nasuprot inherentnom nasilju “toplog” društva, on afirmira vrijednost antisocijalnih ponašanja kao što je opće odbijanje žena da uđu u oružani sukob, i druga kojotska sredstva. Na tim se područjima anarhizam i taoizam podudaraju i po svrsi i po metodi, i zato sam se ondje mogla posvetiti svojim misaonim igrama. Struktura knjige možda sugerira ravnotežu u kretanju i ritmičko vraćanje *tai chija*, ali njezin višak *yang*a je očit: iako je tu utopiju (i u stvarnosti i u fikciji) utemeljila žena, njezin je protagonist muškarac, i on dominira u njoj, moram reći, na vrlo muški način. Koliko god mi je drag, ovdje ga neću pustiti da govori. Želim čuti drugačiji glas.

To je Lord Dorn, koji se obraća Vijeću svoje zemlje 16. lipnja 1906. On ne govori nama, već o nama:

Kod njih su otac i sin pripadnici različitih civilizacija i stranci jedan drugome. Kreću se prebrzo da bi vidjeli više od površinskog sjaja života koji je suviše brz da bi bio stvaran. Napada ih previše novih stvari, a da bi ikada pronikli u dubine starih prije nego što prolete. To protrčavanje života pokraj njih nazivaju

33 U Nghsi-Altaiju – dijelom.

34 Elliott, str. 153.

napretkom, iako je prebrz da bi ga mogli slijediti. Čovjek ostaje isti, zbunjen i zapanjen, okružen gomilom novih stvari koje nestaju prije nego što ih uspije upoznati. Ljudi mogu živjeti razne živote, i to nazivaju “prilikom”, i vjeruju da je neka prilika dobra, a da uopće ne preispitaju nijedan od tih života kako bi znali je li dobar. Mi imamo manje životnih putova i većina nas nikada ne upozna više od jednog. Taj put je bogat, i njegovo bogatstvo još nismo iscrpili... Ne može im se zamjeriti što ne vide ništa dobro u nama što bi se moglo uništiti njihovim djelovanjem. Dobro koje mi imamo oni ne razumiju, čak ga niti ne vide.³⁵

Ovaj govor mogao je biti izrečen u vijeću bilo koje nezapadne zemlje ili naroda u trenutku kad su se prvi put susreli s Europljanima u većem broju. Mogla ga je izreći pripadnica naroda Kikuju, Japanka – i autor je zacijelo imao na umu japansku odluku o modernizaciji – a također je zapanjujuće sličan zapažanjima Crnog losa, Stojećeg medvjeda, Mnogo podviga i drugih glasnogovornika autohtonih sjevernoameričkih naroda.

Islandija nije vruće, nego toplo društvo: ima jasnu iako fleksibilnu klasnu hijerarhiju, i prigrllila je neke elemente industrijske tehnologije. Svakako ima povijest i svjesna je te svoje povijesti, iako još nije ušla u svjetsku povijest, uglavnom zato što je, poput Kalifornije, zemljopisno marginalna i udaljena. U toj središnjoj raspravi Vijeća Islandije, koja je ključni element radnje i strukture romana, svjesno se donosi odluka da se ne ide dalje prema još toplijem: da se odbaci koncept napretka kao pogrešan smjer, i da se prihvati ustrajanje u vlastitoj egzistenciji kao potpuno vrijedan društveni cilj.

U koliko je drugih utopija taj izbor racionalno izložen, raspravljen i donesen?

35 Austin Tappan Wright, *Islandia* (New York: Alfred A. Knopf, 1942.), str. 490.

Lako je odbaciti *Islandiju* kao puku fantaziju o Zlatnom dobu, naivno eskapističku ili regresivnu. Mislim da je to pogreška, i da su mogućnosti koje ona nudi možda realnije i aktualnije od onih u većini drugih utopija.

Evo opet Lévi-Straussa, ovaj put na temu virusa:

Stvarnost jednog virusa gotovo je intelektualne naravi. Naime, njegov je organizam praktički sveden na genetsku formulu koju ubrizgava u jednostavna ili složena bića, prisiljavajući njihove stanice da izdaju vlastitu karakterističnu formulu kako bi poslušale njegovu i stvarale bića poput njega samog.

Za pojavu naše civilizacije bila je potrebna prethodna i istodobna egzistencija drugih civilizacija. I znamo, još od Descartesa, da njezina originalnost u osnovi počiva na metodi koja, zbog svoje intelektualne naravi, nije sposobna stvoriti druge civilizacije od krvi i mesa, već im može nametnuti svoja pravila i prisiliti ih da postanu poput nje. U usporedbi s tim civilizacijama – čije umijeće življenja izražava njihovu tjelesnost jer je povezano s intenzivnim vjerovanjima i, kako u koncepciji tako i u izvedbi, s određenim stanjem ravnoteže između čovjeka i prirode – odgovara li naša vlastita civilizacija životinjskom ili virusnom tipu?³⁶

To je virus za koji je Lord Dorn mislio da ga donosi najnedužniji turist iz Europe ili SAD-a: pošast protiv koje njegov narod nema imunitet. Je li pogriješio?

Svako malo društvo koje je pokušalo napraviti izbor poput Lorda Dorna bilo je ustvari prisilno zaraženo, a velike, brojne

36 Lévi-Strauss, "Art in 1985", u: *Structural Anthropology II*, str. 283.

civilizacije – poput Japana, Indije, a sada i Kine – odlučile su se same zaraziti virusnom groznicom ili pak nisu uspjele napraviti nikakav izbor, prečesto miješajući izrazito eksploatatorske osobine “toplog” svijeta s izrazito pasivnima iz “hladnog”. I to na način koji gotovo jamči nemogućnost njihova ustrajanja u vlastitoj egzistenciji ili puštanja da lokalna narav dalje uspijeva. Željela sam govoriti o *Islandiji* jer ne poznajem nijedno drugo utopijsko djelo koje kao središnju intelektualnu preokupaciju ima upravo pitanje “pozapadnjenja” ili “napretka”, što je možda ključna činjenica našeg doba. Naravno, knjiga ne nudi ni odgovor ni rješenje; ona jednostavno ukazuje na put kojim se ne može ići. To je enantiodromija, *reculer pour mieux sauter*, dikobraz koji se povlači u pukotinu. Ide postrance. Vjerojatno je zato izostavljen iz kolegija o utopijskoj književnosti. No umovima koji su zaglavljani u strogom kretanju prema naprijed upravo su najpotrebniji zaobilazni putovi i preokreti, i smatram da je upravo njezina osobina odbacivanja “budućnosti”, stajanja po strani – i bivanja ostavljenom po strani – ono što *Islandiju* čini i vrijednom i inspirativnom knjigom.

U određenoj mjeri to je i luditska knjiga. I sada se moram zapitati: je li naša visoka tehnologija ono što našoj civilizaciji daje njezin invazivni, samoreplicirajući, mehanički pogon naprijed? Tehnologija je sama po sebi “zarazna” u mjeri u kojoj su to i drugi korisni ili impresivni dijelovi kulture; ideje, institucije, moda također mogu biti samoreplicirajući i neodoljivi za oponašanje. Očito je tehnologija ključna komponenta svih kultura i vrlo često, bilo u obliku krhotina keramike ili komadića stiropora, sve što ostave za sobom u vremenu. Mislim da je previše suštinska za sve civilizacije, a da bi se mogla karakterizirati kao *yin* ili *yang*. No, u ovom trenutku, ovdje i sada, neprestano napredujući karakter naše tehnologije, i neprestane promjene koje o njoj ovise – “proizvodnja napretka”, kako je Lévi-Strauss to nazvao – glavni je nositelj *yanga*, odnosno “topline” našeg društva.

Ne treba razbijati pisaću mašinu ili bacati bombu na automatsku praonicu rublja samo zato što smo izgubili vjeru u neprekidni napredak tehnologije kao put prema utopiji. Tehnologija i dalje ostaje sama po sebi beskrajan izvor kreativnosti. Samo bih voljela da mogu, poput Lévi-Straussa, vjerovati da nas od civilizacije koja ljude pretvara u strojeve vodi prema "civilizaciji koja će strojeve pretvoriti u ljude."³⁷ Ali ne mogu. Ne vidim kako čak ni najeteričnije tehnologije koje obećavaju elektronika i informatička teorija mogu ponuditi više od obećanja najjednostavnijeg alata: da olakša život u materijalnom smislu, da nas obogati. To je veliko obećanje i dobitak! Ali ako to obogaćivanje jedne vrste civilizacije dolazi samo uz cijenu uništenja planeta, onda mi se čini sasvim jasno da je oslanjanje na tehnološki napredak *samo zbog* tehnološkog napretka pogreška. Nitko mi nije uvjerljivo pokazao, a čini se da sam potpuno nesposobna sama to domisliti, kako bi nas daljnji tehnološki napredak bilo koje vrste mogao približiti društvu koje bi bilo prvenstveno usmjereno na očuvanje vlastitog opstanka; društvu sa skromnim životnim standardom koje čuva prirodne resurse, s niskom i stabilnom stopom fertiliteta i političkim životom utemeljenim na dogovoru, društvu koje se uspješno prilagodilo svom okolišu i naučilo živjeti bez uništavanja sebe ili svojih susjeda. A upravo to je društvo kakvo bih željela da ga mogu imaginirati – moram ga moći imaginirati, jer ne može se ići dalje bez nade.

Što nam se nudi kao nada? Modeli, planovi, nacrti, elektroničke sheme. Mogućnosti sve inkluzivnijih komunikacijskih sustava koji povezuju jedan virus s drugim širom svijeta – bez ikakvih tajni, kako kaže Kundera. Male epruvete u zatvorenoj orbiti, pune virusa, koje postavlja L-5 društvo, savršeno usklađene s našim porivom da, kako kažu, "gradimo budućnost" – da budemo Zeus, da imamo moć nad onim što se događa, da imamo kontrolu. Znanje je moć, i mi želimo znati što slijedi, želimo da sve bude zacrtano.

37 Lévi-Strauss, *Scope of Anthropology*, str. 49.

Zemlja Kojota nije zacrtana. Put kojim se ne može ići nije na karti, ili je to svaki put ucrtan na karti.

U *Priručniku o Indijancima Kalifornije* (*Handbook of the Indians of California*) A. L. Kroeber je napisao: “Kalifornijski Indijanci... obično glatko odbijaju čak i pokušati [nacrtati kartu], tvrdeći da su za to potpuno nesposobni.”³⁸

Euklidska je utopija zacrtana; geometrijski je organizirana, s dijelovima označenima kao a , a' , b : ona je dijagram ili model koji inženjeri društva mogu slijediti i reproducirati. Reprodukcijska je viralna parola.

Raspravljajući u *Priručniku* o takozvanom Kuksu kultu ili Kuksu društvu – skupu obreda i običaja koji su prisutni među narodima Yuki, Pomo, Maidu, Wintu, Miwok, Costanoan i Esselen u Srednjoj Kaliforniji – Kroeber je primijetio da naša upotreba izraza “kult” ili “društvo”, naša percepcija općeg ili apstraktnog entiteta Kuksu, iskrivljuje njihovu izvornu percepciju:

Jedina društva bila su ona na razini grada. Nisu bila ogranci, jer nije bilo matice. Naša je metoda u svakoj takvoj situaciji, vjerskoj ili drugoj, uspostaviti središnje i nadređeno tijelo. Od doba Rimskog Carstva i kršćanske crkve jedva da i možemo zamisliti neku društvenu aktivnost osim one koherentno organizirane u određenu jedinicu s jasnom klasifikacijom.

No, mora se priznati da takva tendencija nije svojstvena svakoj civilizaciji niti je neizbježna. Ako smo u stanju razmišljati društveno jedino u smislu organiziranog stroja, onda je kalifornijski

38 Alfred L. Kroeber, *Handbook of the Indians of California*, Smithsonian Institution, Bureau of American Ethnology Bulletin br. 78 (Washington, DC, 1925.), str. 344.

starosjedilac bio jednako tako nesposoban razmišljati u tom smislu.

Kada se prisjetimo s koliko je oskudne mehanizacije i s kako rudimentarnom organizacijom funkcionirala čitava grčka civilizacija, postaje nam lako shvatljivo da su... Kalifornijci mogli živjeti bez gotovo ikakvih nastojanja u tom smjeru, koja se nama danas čine od životne važnosti.³⁹

Kopernik nam je rekao da Zemlja nije središte. Darwin nam je rekao da čovjek nije središte. Kada bismo slušali antropolog:inje, možda bismo čuli kako nam, na prikladno neizravan način, govore da Bijeli Zapad nije središte. Središte svijeta je litica uz rijeku Klamath, stijena u Meki, rupa u zemlji u Grčkoj – ono nije nigdje, a njegov je opseg mogućnosti posvuda.

Možda bi utopist:kinja napokon trebala poslušati ovu uznemirujuću vijest. Možda bi bilo dobro da utopist:kinja izgubi plan, baci kartu, siđe s motocikla, stavi neki vrlo čudan šešir, zalaje tri puta oštro i potrči – onako mršav:a, žučkast:a i prašnjav:a – preko pustinje i uz padine među kalifornijske borove.

Ne mislim da ćemo ikada doći do utopije idući naprijed, već samo zaobilazno ili postrance, jer nalazimo se u logičnoj dilemi, u situaciji ili-ili kako je percipira mentalitet binarnog računalna – a nijedno od toga nije mjesto na kojem ljudi mogu živjeti. Sve češće, u ovim sve težim vremenima, ljudi koje poštujem i kojima se divim pitaju me: “Hoćeš li pisati knjige o strašnoj nepravdi i bijedi našeg svijeta, ili ćeš pisati eskapističke i utješne fantazije?” Neki me nagovaraju na jedno, neki na drugo. Nudi mi se izbor Velikog inkvizitora. Hoćeš li odabrati slobodu bez sreće ili sreću bez slobode? Jedini odgovor koji se, po meni, može dati je: Ne.

39 Isto, str. 374.

Opet natrag pa zaobilaznim putem. *Usà puyew usu wapiw!*

Ako toj riječi [utopija] treba vratiti smisao, to će morati učiniti netko tko je slijedio utopiju u ponor dublji od vizije Velikog inkvizitora, i onda se uspio uzverati na drugu stranu.⁴⁰

To mi zvuči kao Kojot. Upada u stvari, zamke, ponore, i onda se nekako iskoprcava van, glupo se smijuljeći. Je li moguće da se ustvari više i ne suočavamo s Velikim inkvizitorom? Bi li on mogao biti očinska figura koji smo sami postavili pred sebe? Je li moguće da ga, okrenuvši se, možemo ostaviti iza sebe pa neka ostane zuriti poput Ozymandiasa, Kralja Kraljeva, preko logora smrti, gulaga, Opustošene zemlje, nenastanljivog Zeusova kraljevstva, zemlje s binarnim izborom i jednosmjernom vizijom, gdje se mora birati između sreće i slobode?

Ako je tako, onda smo u ponoru još dublje. Ne izvan. Tipičan Kojot-škripac. Zaglibili smo u gadnoj nevolji i moramo se iz nje izvući, i moramo biti sigurni da ćemo izaći na drugu stranu, i kada se napokon iskoprcamo, bit ćemo promijenjeni.

Nemam pojma tko ćemo biti niti kako će izgledati ta druga strana, premda vjerujem da ondje ima ljudi. Oni su oduvijek ondje živjeli. Ondje se pjevaju pjesme, a jedna od njih zove se "Ples na rubu svijeta". Ako se, koprcajući se iz ponora, obratimo tim ljudima s pitanjima, oni neće crtati karte, tvrdeći da su za to potpuno nesposobni, ali možda će pokazati prstom. Neki od njih mogli bi pokazati u smjeru teksaškog Arlingtona. Ondje živim, kaže ona. Vidi kako je lijepo!

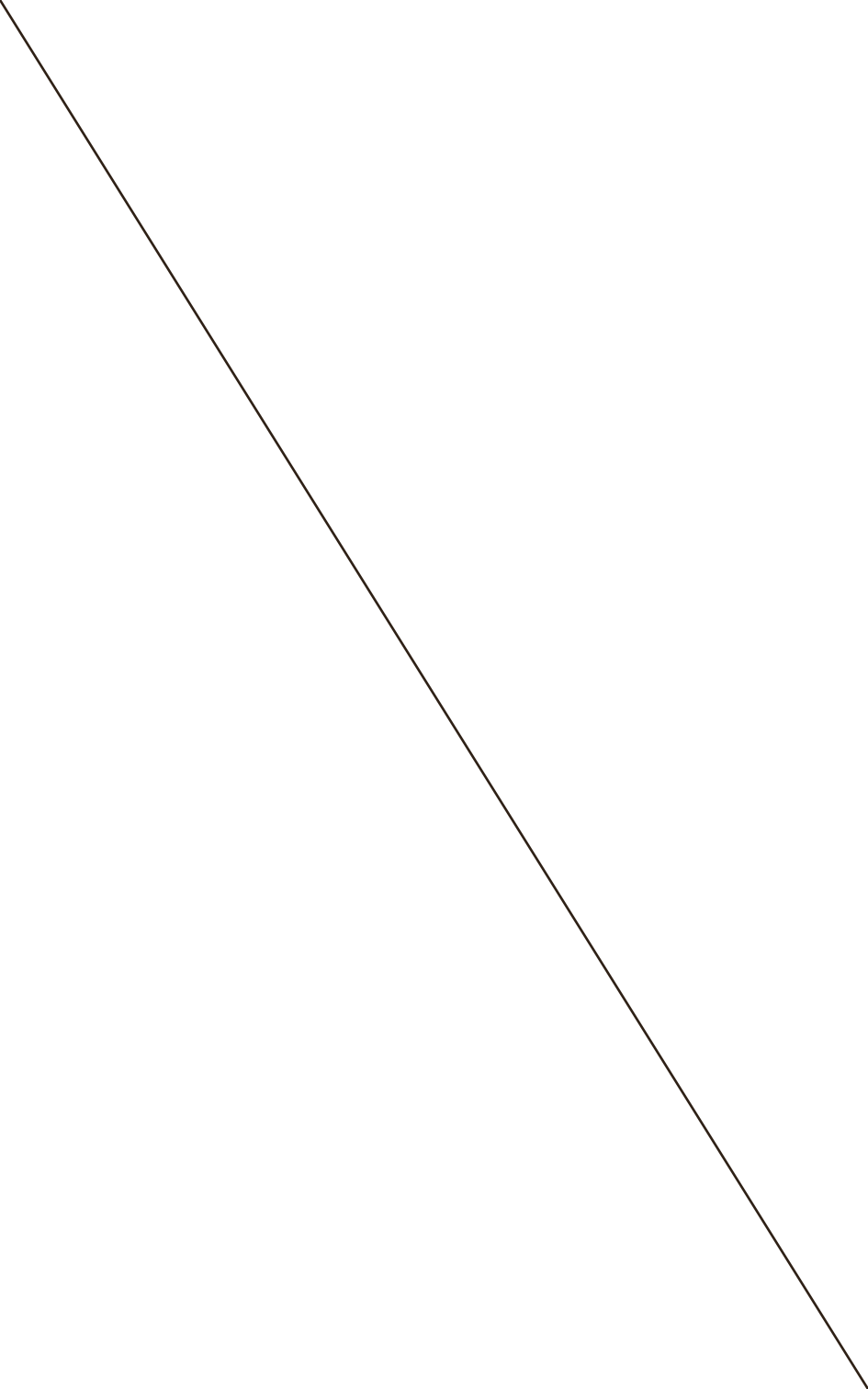
Ovo je "Novi svijet!" uzviknut ćemo, zbunjeni, ali razdragani. Otkrili smo Novi svijet!

40 Elliott (kao u bilj. 1), str. 100.

“Ma ne”, reći će Kojot. “Ne, ovo je stari svijet. Svijet koji sam ja stvorio.”

“Stvorio si ga za nas!” uzviknut ćemo, zadivljeni i zahvalni.

“Ne bih to baš tako rekao”, kaže Kojot.

BILJEŠKA

U eseju Neeuklidski pogled: Kalifornija kao hladno mjesto za život Ursula K. Le Guin istražuje utopiju kao temeljno ljudsko stremljenje.

Le Guin nas vodi do točke gdje se divljina snova preklapa s divljinom svijeta, gdje utopija postoji ne kao udaljeni ideal, nego kao nešto što već postoji ovdje, u onom što poznajemo kao dom. U ovom kontekstu Le Guinin pojam “neeuklidskog pogleda” postaje ključan. Euklidska geometrija predstavlja uredan, racionalan, linearan svijet. Suprotno tome, neeuklidski pogled simbolizira stvarnosti koje su zakrivljene, mnogostruke, simultane, nelinearne i nemaskuline, poput kultura, prostora i ljudskih odnosa. Takav pogled prihvaća da svaka zajednica, kultura i osoba ima vlastitu verziju stvarnosti koja se ne može svesti na jedinstvenu logiku ili jedinstveni put.

Le Guin primjenjuje svoj pogled na suvremeno društvo koristeći Kaliforniju kao primjer mjesta koje bi tek trebalo postati “hladno” zato što je, unatoč tehnološkom napretku i obilju, izgubila osjećaj zajedništva, sporosti, ukorijenjenosti i povezanosti s prirodom. Ona taj fenomen suprotstavlja starijim “hladnim” kulturama koje su, poput živih organizama, živjele u ravnoteži sa svojim prostorom, dok su današnja “topla” društva prebrza, pregrijana i izvan kontrole.

U tom ubrzanju civilizacija gubi pamćenje i mudrost koje su nekad štatile ljudske zajednice, otkrivajući paradoks modernosti: što smo napredniji, to smo udaljeniji od vlastitog doma

u izvornom, organskom smislu. Divljina ostaje protutežom toj civilizacijskoj toplini. Za Le Guin, divljina je trag Taoa: sila jača od svega što čovjek može stvoriti, ona koja prebiva čak i u sićušnim pukotinama bogato cementiranih prostora modernosti. Divljina opstaje kroz divlju biljku koja raste kroz beton, kroz divlju misao koja probija kroz navike društva, kroz divlju imaginaciju književnosti.

URSULA KROEBER LE GUIN (Berkeley, 21. listopada 1929. – Portland, 22. siječnja 2018.) bila je američka književnica i jedna od najistaknutijih feminističkih autorica spekulativne fikcije čije je granice kontinuirano pomicala, promicala i razvijala. Cijenjena je prevoditeljica, autorica dječjih knjiga, poezije, eseja i književne kritike, dobitnica važnih književnih priznanja i nagrada Hugo, Nebula, Locus, Gandalf, Kafka, National Book Award i dr.

Tijekom šest desetljeća pisanja objavila je dvadeset i tri romana i brojne kratke priče, uključujući amblematske naslove *Lijeva ruka tame* (1969.), *Ljudi bez ičega* (1974.) i *Ciklus o Zemljomorju* (1968. – 2001.), koji pružaju alternativne poglede na društvene norme, ekologiju i odnose među vrstama.

Le Guin je, osim književnog stvaralaštva, pisala i predavala o jeziku, pisanju i pripovijedanju. Često je subverzivno pristupala tipičnim motivima spekulativne fikcije, upotrebljavala neuobičajene stilističke i strukturne postupke te se bavila društvenim, političkim i ekološkim temama, uključujući pitanja rase, roda i identiteta, seksualnosti i odrastanja. Le Guinina sposobnost da kroz pripovijedanje stvori prostor za kritičko promišljanje i imaginaciju o drugačijim svjetovima čini je ključnom autoricom za razumijevanje i oblikovanje budućnosti.

BIBLIOTEKA O OPĆENITO / EDICIJA 3

URSULA K. LE GUIN

Neeuklidski pogled: Kalifornija kao hladno mjesto za život

IZDAVAČI

Studio Pangolin

Knjižnice grada Zagreba – Galerija Prozori

STRIZDAVAČ

Multimedijalni institut

UREDNIŠTVO

Hrvoslava Brkušić, Ana Hušman, Ivana Meštrov

ILUSTRACIJA

Marko Tadić

PRIJEVOD

Marina Schumann

LEKTURA

Sonja Prijijć

FEMINISTIČKA REDAKTURA PRIJEVODA

Biljana Kašić

DIZAJN

Ana Labudović

TISAK

Riso i prijateljice

Naslov izvornika: *A Non-Euclidean View of California as a Cold Place to Be*

Uz dozvolu: Copyright © 1988 by Ursula K. Le Guin.

First appeared in DANCING AT THE EDGE OF THE WORLD,

Published by G.P. Putnam's Sons in 1989

Reprinted by permission of Ginger Clark Literary, LLC

PROJEKT PODRŽALI

Gradski ured za kulturu i civilno društvo Grada Zagreba,
Ministarstvo kulture i medija Republike Hrvatske

ISBN

Studio Pangolin: 978-953-46875-3-6

KGZ: 978-953-337-230-3

mi2: 978-953-8469-38-1

CIP

CIP zapis je dostupan u nacionalnom skupnom katalogu
knjižničnog sustava Bukinet (katalog.bukinet.hr) pod brojem
991006063568709366.

PAPIR

Nautilus® classic 80 gsm, Trophée Claire Fontaine Fluo 80 gsm,
Fedrigoni Pergamenata Bianco 110 gsm

PISMA

Passenger Serif / Diana Ovezeeva, Samo Ačko

Anarchy / Paul Katterl

NAKLADA

500 kom

CIJENA

5 €

Zagreb, 2026.

Republika
Hrvatska
Ministarstvo
kulture
i medija
Republic
of Croatia
Ministry
of Culture
and Media

mi2

multimedijalni institut

Zaklada
Kultura nova

ČITAJTE URSULU K. LE GUIN U ISTOJ BIBLIOTECI:

Govoriti je slušati

Govor održan na promociji na koledžu Bryn Mawr (1986.)

Vreća kao model za teoriju fikcije i Tirada o "tehnologiji"

3

VOL. 3

NEEUKLIDSKI POGLED:

KALIFORNIJA KAO HLADNO MJESTO ZA ŽIVOT

BIBLIOTEKA Ø OPĆENITO